

**A POLGÁRI HÁZASSÁG KIALAKULÁSA ÉS
RENDSZERE MAGYARORSZÁGON A NEMZETKÖZI FEJLŐDÉS TÜKRÉBEN**
(A házassági kötelék keletkezése és felbomlása)

A doktori értekezés nyilvános vitára
összeállított tézisei

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája
Témavezető: Dr. Kajtár István

Készítette: Dr. Herger Csabáné

Pécs
2005

1. Az értekezés előzményei

1995 tavasza óta dolgozom a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a Jogtörténeti Tanszéken. A PhD képzés keretében, illetve a tanszék oktatójaként tudományos tevékenységem a klasszikus szabadságjogokra irányul, amelyen belül kiemelkedő szerepet tölt be két egymással szorosan összefüggő témakör, az egyházak és a modern állam közötti kapcsolat modelljeinek kialakulása, valamint a házassági köteléki jog fejlődése. Doktori értekezésem témájaként ez utóbbit választottam. A nyugati kereszténység területére koncentrálni vállalkoztam arra, hogy bemutatom a magyar házassági köteléki jog 11-19. századi történetét az európai jogfejlődés irányvonalaival párhuzamba állítva.

A téma aktualitását abban látom, hogy a történeti áttekintés, valamint a kötelező polgári házasságkötést és az egységes, szekularizált házassági köteléki jogot bevezető 1894. évi XXXI. tc. (a továbbiakban Ht.) alkalmazásának tapasztalatai alapján közelebb jutunk annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy a fakultatív egyházi házasságkötés visszaállítása és a bontójog megszigorítása a családi konfliktusokból származó társadalmi válságjelenségek területén pozitív hatást fejtené-e ki.

Nem gondolom, hogy a 21. század elején felesleges a letűnt korok tanulságait felidézni. Nem gondolom azt sem, hogy a szekularizált demokratikus jogállam az emberiség szerveződésének végső formája, amely az elmúlt hatezer év során kiforrott és további változtatást nem igényel. Számos társadalmi válságjelenséget (kiüresedett házastársi kapcsolatok, a válások rendkívüli gyakorisága, a csonka vagy konfliktusokkal terhelt családban felnövő sérült gyermekek, a családon belüli erőszak terjedése stb.) a tradicionális erkölcs eltűnésével magyaráznak és gyógyszerként a pozitív személyes értékszemplélet és közösségi értékírányultság kialakítását, illetve elmélyítését szorgalmazzák.

A közhatalmi alakzatok tudatformáló, nevelő szerepe elsősorban az alkotmányos értékek rögzítése és az ennek megfelelő normarendszer kialakítása vonatkozásában nyilvánul meg. A társadalom értékfelfogása a család intézményének támogatásával, a szülői szerep vállalásának ösztönzésével alakítható mind az egyén, mind a közösség vonatkozásában. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy a személyes értékszempléletet a család és a civil szféra sokkal erőteljesebben befolyásolja. A családon belüli diszfunkciók azok, amelyek elmélyítik, majd újratermelik a személyes és társadalmi problémákat. Ezzel ellentétben a szülők közötti szeretetkapcsolat, az elfogadottság érzése és a szülői példamutatáson alapuló nevelés megalapozza a gyermekek személyiségének fejlődését. Hogy a házassági kapcsolatok, a családok helyreállításához a polgárok az alapot, a támaszt milyen meggyőződésből merítik, lelkiismereti kérdés. Ezért az ideológiailag semleges, de az állampolgári jogok biztosítását alkotmányos értéknek tekintő állam kényszerítő erőt ezen a területen – a büntetőjogi felelősségre vonás kategóriáján túl – nem gyakorolhat. A Ht. és a hatályos házassági jogszabályok egyaránt ezt a jogalkotói és jogpolitikai felfogást tükrözik.

A polgári házasság intézményének történetét elsősorban a szabad akarattal teremtett/született ember és a vallási szempontból elkötelezett államok által gyakorolt erkölcsi kényszer kapcsolata szempontjából dolgoztam fel az előzőekben. Miért van az embernek méltósága? Hol vannak a dignitas humanából következő emberi jogok és azok a határai? Ha a családjogi jogviszonyok, így – többek között – a házasság megkötése és felbontása vonatkozásában a jogalkotási és a jogalkalmazási hatáskört egyházi szervek gyakorolják, az egyházi jogi eszközök elégségesek-e ahhoz, hogy a vallási elvárások megvalósuljanak?

A házassági köteléki jog története röviden szólva *egy sajátos spirálként* írható le. A korai társadalmakban, annak ellenére, hogy a házasság fogalma mélyen ideológiai töltetű volt, a házasság megkötésére és felbontására mint magánjogi jogügyletre a vallás nem gyakorolt közvetlen hatást. Ehhez hasonlóan az antikvitás sajátos vallás-erkölcsi felfogásával befolyásolta a házassági viszonyokat, hiszen a felek gondolkodásmódját, ezáltal a

cselekedeteit is meghatározta. A házasságkötés megtörténtét a külvilág felé demonstráló cselekmények ugyancsak vallási jellegűek voltak. Ennek ellenére a házassági köteléki jog ekkor is a magánjog részét képezte.

Az államegyházak kialakulását követően azonban az uralkodók a nyugati és a keleti kereszténység területén is lehetőséget adtak az egyházi elvárások érvényesülésére, és a házassági jogalkotási és jogalkalmazási hatáskört az egyháznak engedték át. A 16. századtól a vallási pluralizmus megjelenésével a házassági köteléki jog a vallásszabadság ügyével szorosan összefonódva fejlődött a nyugati kereszténység területén, így Magyarországon is. Jelentős különbség volt azonban, hogy míg a protestáns államegyházak Angliában illetve Skandináviában – a katolikus térség államaihoz hasonlóan – sajátos felekezeti jogrendet hoztak létre, melynek érvényesülését az államhatalom biztosította, Magyarországon a rekatolizálás részleges sikere következtében vallási széttagoztság érvényesült. A felekezetek közötti konfliktusoknak a 16. század közepétől az 1894-95. évi egyházügyi törvényekig fontos részét képezte a felekezeti házassági jog területe. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a keresztény vegyes házasságok esetében vita merülhetett fel a házasság megkötése és a házasságból származó gyermekek vallása vonatkozásában is, azaz a vegyes házasságokat a felekezetek az egyháztagság elkötelezettségét nagymértékben veszélyeztető tényezőnek tekintették.

A 19. századi szabadelvű magyar gondolkodók szerint a polgári házasság intézménye, legyen szó annak fakultatív vagy kötelező formájáról, az egyetlen, amely lehetőséget ad arra, hogy a különböző vallású vagy akár vallási szempontból nem elkötelezett felek olyan módon kössenek házasságot, hogy az egyikük lelkiismereti meggyőződését se sértse. A minden polgárra kiterjedő hatályú, szekularizált házassági köteléki jog a házasság felbontása tekintetében pedig lehetővé teszi, hogy a felek akarata ideológiai kényszer nélkül érvényesüljön. Ahogy Latkóczy Imre, szabadelvű párti képviselő az 1892. február 18-ra meghirdetett országgyűlés 175. országos ülésén megfogalmazta, „*a kötelező polgári házasság se nem cél, se nem eszmény, hanem egy nagy elvnek, a jogegyenlőség magasztos eszméjének a gyakorlati megvalósítására vezető eszköz*”.

2. Az értekezés tárgya

Értekezésem egyik alapkérdése, az volt, hogy a vallási elvek által meghatározott házassági köteléki jog milyen átalakuláson ment át a modern polgári államok létrejöttkor, és a szekularizált jogrend kibontakozását milyen tényezők befolyásolták. A dolgozat első felében (130 oldal) ezt a folyamatot mutattam be az elméleti alapvetést (bevezető és első rész) követő két nagyobb ciklusban, azaz a kötelék létrejöttével, valamint a kötelék felbomlásával foglalkozó részekben.

A *bevezető* keretei között a házasság definiálására tettem kísérletet a korai társadalmaktól a hatályos jogi felfogásig. A házasság fogalma a felvilágosodást követően a szekularizált állam kialakulásával párhuzamosan veszítette el vallási kötődését. Az első modern kodifikációkban a definíció kialakítása nagyrészt attól függött, hogy az adott országban az állam és az egyházak között milyen kapcsolat volt. Ideológiai alapja a házasságnak természetesen ekkor is volt, illetve ma is van, méghozzá a polgári társadalmak legfontosabb elve, a jogegyenlőség eszméje, mely egymástól eltérő (természetjogi, szerződéses, etikai, szociális, biológiai) elméletekből bontakozott ki.

A doktori értekezés *első részében* az egyház és az állam közötti hatásköri vita alakulását tekintetem át a házassági jogalkotás és jogalkalmazás tárgyában a nyugati kereszténység területén. A történeti alapok bemutatását követően a kronológiai rend és az ideológiai háttér szerint tagoltam a mérvadó gondolkodók (Aquinói Tamás, Wilhelm von Ockham, Pádúai Marsilius, John Wyclif, Francisco de Vitoria, Marc Anton de Dominis, Benedikt Oberhauser, Martin Luther, Rotterdami Erasmus, Johannes Kalvin, Hugo Grotius, Thomas Hobbes, Johann Samuel Stryk, Baruch de Spinoza, John Locke, Montesquieu, Hieronymus Bruckner, Immanuel Kant, Voltaire) elméleteit.

A *második részben* a polgári házasság intézményének nyugat-európai fejlődéstörténetét foglaltam össze. Először a római katolikus házassági jogrend létrejöttét és érvényesülését mutattam be, majd a 16. századot követően a katolikus, illetve a protestáns államvallású országok és territóriumok jogfejlődését vázoltam fel a kötelék létrejötte vonatkozásában.

A magyarországi intézménytörténet áttekintésével a *harmadik részben* arra kerestem a választ, hogy milyen történeti előzmények és társadalmi mozgatórugók álltak – az 1848. évi XX. tc. hatályba lépéséig római katolikus államvallású, de felekezeti hovatartozás szempontjából plurális – magyar társadalomban a gyakran kultúrharcnak is nevezett ideológiai és politikai küzdelem mögött. Rámutatva a felekezeti házassági jogok olyan vitatott intézményeire, megoldásaira, amelyek a jogegység és a polgári jogegyenlőség szempontjából a modernizálást szükségessé tették, igyekeztem megválaszolni azt a kérdés, hogy a magyar házassági jog reformja során milyen hatások nyilvánultak meg. A polgári házasságról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk előkészítését a nemzet jogtudatában élő felekezeti jogok és a nyugat-európai modellek hatását vizsgálva mutattam be.

Ezt a gondolati ívet a doktori értekezés *negyedik és ötödik részében* is követtem, amikor a bontójog nyugat-európai fejlődését, majd modelljeit (a felvilágosodás liberális házassági jogrendjét, a vétkességi elven alapuló protestáns bontójogi rendszert és a kánonjogi modellt), illetve a magyar bontójog fejlődésének sajátosságait írtam le. Ez utóbbit három korszakra osztottam: míg a 11-16. század vonatkozásában a kánonjogi elvek érvényesülésének kérdésére helyeztem a hangsúlyt, a vallási pluralizmus létrejöttétől az egyházügyi modernizációt megvalósító 1894-95. évi törvényekig a felekezeti jogok közötti eltérésekből adódó problémákat emeltem ki, majd végül a Ht. rendelkezéseit elemeztem a házasság megszűnése vonatkozásában.

A doktori értekezés második felét (*hatodik rész*) 94 oldalnyi terjedelemben a házassági köteléki jog magyarországi modernizációjának értékelése teszi ki, amelyre a Baranya Megyei Levéltárban elvégzett kutatómunka eredményei alapján került sor. A polgári házassági jogrend bevezetése számos kérdést felvetett. Nem lehetett tudni, milyen hatást fog gyakorolni a vallásos érzület alakulására a századvég magyar társadalmában az, hogy a Ht. a házasság létrejöttének állami elismerését kizárólag az állami anyakönyvvezető előtti kötéstől tette függővé. A polgári házasságkötést követően igénylik-e majd az azonos vallású, de különösen az eltérő felekezethez tartozó felek a továbbiakban is az egyházi szertartást? Képes lesz-e az egységes állami jog elsimítani azokat a konfliktusokat a felekezetek között, melyek a vegyes házasságokhoz kapcsolódóan jöttek létre? Hozzájárul-e a lényegében vétkességi rendszerű, de mégis liberális polgári bontójog a házasságok meggondolatlan, igazi elkötelezettséget nélkülöző megkötéséhez, majd pedig gyors felbontásához? Milyen hatást fog gyakorolni a polgári házassági törvény a magyar társadalom családi viszonyaira, ezen belül a tradicionális családmodell továbbélése vagy bomlása várható?

A felekezeti jogok alapján történő házassági bíráskodást az állami bíróságok igazságszolgáltatása váltotta fel a kötelék polgári jogi érvényére nézve. Rögültek-e a bírói

kar tagjaiban olyan erősen a felekezeti jogok elvei és konkrét szabályai, hogy ez akadályozza a polgári törvény jogalkotó akaratának megfelelő bírói jogértelmezést, vagy az egyébként jelentős mértékben felekezeti jogi elemek tovább-élését megvalósító törvény szemléletmódjánál liberálisabb bírói jogalkalmazás várható? Mennyi időt fog igénybe venni az egységes ítélkezési gyakorlat kialakulása? Az egységes, új eljárási jog hiánya mennyiben fogja gátolni a bíróságok munkáját? Várható-e olyan jelentős ügyszámnövekedés, amely a bíróságok túlterheltségéhez vezetne és a perek elhúzódnak eredményezné?

A jogszabály-előkészítés során még erősen vitatott kérdéseket az ítélkezési gyakorlat és a társadalmi hatások bemutatásával próbáltam megválaszolni. Mivel a Ht. megalkotásával egy időben a házassági köteléki perekre vonatkozó eljárásjog nem nyert egységes szabályozást, szükségesnek látszott, hogy a királyi Curia döntéseiből, Ht. egy-egy szabályából, valamint több más törvényből és alsóbb szintű jogforrásból összeálló eljárásjog alapvető intézményeit is ismertessem.

A Ht. általános indokolásában Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter a szekularizált jogrend és a kötelező polgári házasságkötés mellett azzal érvelt, hogy a házasságnak, mint erkölcsi közösségnek az állam védelme alatt kell állnia. Ezért fontosnak tűnt, hogy a házasság védelmét szolgáló eljárásjogi és anyagi jogi intézményeket is bemutassam (az életközösség helyreállítására lehetőséget adó ágytól és asztaltól való különélés elrendelése és a szándékos és jogos ok nélküli elhagyás bontó okának érvényesítéséhez szükséges két peren kívüli eljárás, a házasságvédő és az ügygondnok perbeli szerepe, a békeltetés jelentősége, a bizonyítási eljárás speciális szabályai és a kötelező felülvizsgálat hatása, a vétkesté nyilvánítás jogkövetkezményei), azok tényleges jelentőségét vizsgálva a joggyakorlatban.

Az egyházi viszonyok és a polgári házassági jog kapcsolatát tárgyaló fejezetben ismertettem, hogy a királyi törvényszék eljárása előtt, a felekezeti jog alapján lefolytatott szentszéki eljárás, mely a Ht. hatályba lépésekor még folyamatban volt, vagy már jogerős ítélettel lezárult, az állami bíraskodásra milyen hatást gyakorolt. Ezt követően azt vizsgáltam, hogy felekezeti hovatartozás a házassági köteléki perek megindítását befolyásolhatta-e: a levéltári kutatás során kimutatást készítettem arról, hogy a peres felek milyen vallás szertatása szerint kötöttek házasságot, amit a lakosságának felekezeti megoszlása alapján értékeltem.

A bontóperek anyagát olvasva világosan elkülöníthetők voltak a házassági konfliktusok főbb típusai, melyek a kötelék ellen irányuló vétkes magatartásként bontó okot valósítottak meg. Anélkül, hogy teljes felsorolást adtam volna, példák sorával jellemeztem ezeket a konfliktusokat (valláskülönbőség, tradicionális családszerkezet, a gyermekáldás hiánya, a házaselet problémái, könnyelműség, a gondoskodás hiánya, alkoholizmus és tettlegesség, a házastársi hűség hiánya) gyakoriságuk sorrendjében, ami egyben a 19. századvégi magyar társadalom családi viszonyaiba is bepillantást engedett.

„A bontó okok megítélése a gyakorlatban” című fejezetben, mely megítélésem szerint a téma szempontjából az értekezés legfontosabb részét képezi, azt vizsgáltam, hogy a Ht-ben meghatározott bontó okok fennállását milyen feltételek esetén állapították meg, és az egységes bírói joggyakorlat a szekularizált házassági törvény hatályba lépését követően hogyan jött létre. Az jogértelmezési nehézségekre a pécsi királyi törvényszék és az ítélőtábla, valamint a királyi Curia – a kezdeti években – gyakran egymásnak ellentmondó ítéletei segítségével hívtam fel a figyelmet. Az értekezés intézménytörténeti részeiben megfogalmazott kérdések a magyar jogfejlődést tekintve itt nyertek meg-válaszolat a házassági köteléki perek között kiemelkedő jelentőségű bontóperek bírói joggyakorlatának elemzése során.

Az értekezést lezáró összegzésben (*hetedik rész*) a magyarországi jogfejlődés értékelésére az európai irányvonalak fényében került sor. Az értekezéshez csatolt *nyolcadik rész* a felhasznált szakirodalmat, a *kilencedik rész* a forrásokat, a *tizedik rész* a függelék, azaz a levéltári kutatómunka során összeállított munkatáblázatokat tartalmazza.

3. Az értekezés vizsgálati módszerei

A doktori értekezés *a történeti kutatások jellegzetes módszereit* alkalmazva készült el. Az első öt rész *összehasonlító jellegű*. Mondanivalómat az áttekinthető szerkezet kedvéért államonként, térségenként tagoltam, amiből az alapvető modellek rendszere kialakult. A gondolati ív a kötelék létrejöttére vonatkozó második és harmadik rész, valamint a kötelék felbomlására vonatkozó negyedik és az ötödik rész között az európai hatások vizsgálata során zárult le. A Ht. keletkezés-története kapcsán bemutattam egyrészt az eszmetörténeti vonulatokat és az egyházpolitika alakulását, másrészt azt, hogy a jogszabály-előkészítésben részt vevő személyek milyen munkamódszerrel dolgoztak és a kormányzat által meghatározott keretek között mennyire érvényesült az előkészítők személyes meggyőződése a részintézmények vonatkozásában.

Az egységes, szekularizált házassági jogot létrehozó törvénycikk szakaszait egyenként elemezve igyekeztem felvázolni, hogy a mérvadó európai törvények az adott kérdést hogyan szabályozták, a Ht. tervezeteire, majd végső formájára ezek milyen hatást gyakoroltak. Az összehasonlítást az előző korszak felekezeti jogrendje kapcsán is elvégeztem, választ keresve arra a kérdésre, hogy a Ht. előkészítése során jogátvétel, modellkövetés, európai szellemű vagy sajátosan magyar jogalkotás valósult-e meg.

Az első öt rész vonatkozásában a lehetőségekhez képest mindvégig törekedtem a *jogforrások közvetlen elemzésére*, amelyet a hozzáférhető magyar és idegen nyelvű, főként német és angol *szakirodalom* áttekintésével egészítettem ki. A házassági köteléki jog fejlődését bemutató forrásgyűjtemények köre és szakirodalom rendkívül bőséges. A kora középkori jogrend vonatkozásában a germán törzsi jogok a kutató rendelkezésére állnak, azok magyarozatával, értékelésével együtt. Egyházjogi munkák sora foglalkozott a kanonisztika szempontjából rendkívül fontos területtel elméleti, fejlődéstörténeti és társadalmi szempontból. A felvilágosodás korától kezdve a házassági köteléki jog kedvelt témája volt a szabadságjogok vonatkozásában érzékeny világi gondolkodóknak, sőt, a szekularizált házassági jogrend megteremtése kapcsán jeles jogtudósok vitairatai is elősegítették azt, hogy a téma kutatója szakmai élvezettel készíthesse el szintetizáló jellegű munkáját.

A magyar „kultúrharc” során, majd konkrétan a Ht. előkészítésekor felvetett, a jogszabály társadalmi hatásra irányuló kérdésekre választ keresni több mint száz év elteltével, társadalomtörténeti vonatkozásban a statisztikai közlemények, jogtörténeti vonatkozásban *a fennmaradt köteléki perek anyagának áttekintése* alapján lehet. Én az 1895-1918 közötti időszakra koncentrálna, azoknak a pécsi királyi törvényszék előtt indított házassági köteléki pereknek az anyagát elemeztem, melyeket Pécsen, a Baranya Megyei Levéltárban őriztek meg. A vizsgálat kezdeti időpontja értelemszerű volt, hiszen a Ht. 1895. október 1-jén lépett hatályba. 1918 határt jelentett egyrészt közjogi szempontból (melynek megnyilvánulásait az ítéletek preambulumban jól nyomon lehet követni), másrészt a 24 év (összesen 1842 köteléki per anyaga) elégségesnek tűnt ahhoz, hogy megalapozott következtetéseket lehessen levonni. *A kutatás első 20 éve (1895-1914) vonatkozásában a fennmaradt összes házassági köteléki per anyagát áttekintettem.*

Megkönnyítette a kutatómunkát, hogy a levéltári anyagban a törvényszék ágytól és asztaltól való különélést elrendelő határozatát, valamint a másodfokú és a harmadfokú bírósági eljárás során hozott határozatokat is hozzácsatolták az adott ügyben a törvényszéki eljárás során hozott ítélethez. A Házassági Szabályzat 40.§-a szerint 1907. május 1-ig a

házasági kötelék érvénytelennek nyilvánítása illetve felbontása, valamint válás estében fellebbezés hiányában is köteles volt az ítéletet az eljáró bíróság hivatalból való felülvizsgálatra a felsőbb bírósághoz felterjeszteni, amely azt ekkor csak a kötelék és a kiskorú gyermek tartása és elhelyezése iránti kérdésekben vizsgálta, az ítélet egyéb részeit pedig érintetlenül hagyta. Ennek következtében 1895 és 1907 között minden köteléki perben legalább három, de a kezdeti években gyakran öt, vagy még több ítélet született. 1907 után a kötelező felterjesztés már elmaradt, csak fellebbezés esetén hozott a másod- vagy a másod- és a harmadfokú bíróság is ítéletet.

1915-től, az 1911. évi I. törvény hatályba lépésével megváltozott a polgári peres eljárás és a bírósági ügyiratkezelés, valamint a levéltári rendszerezés is. Míg az előző években kivételes esetben fordult csak elő, hogy az ítéleteken kívül bármely más perbeli iratot megőriztek volna, 1915-től minden, az adott köteléki perhez tartozó irat megmaradt. Így az iratmennyiség rendkívüli mértékben megszorodott. A lajstrom alapján kiválogatott ún. szálasanyagot a levéltár munkatársai időigényes előkészítő munkával tudták csak a rendelkezésemre bocsátani. Ezen kívül a századforduló utáni pár évben tapasztalatom szerint az ítélezési gyakorlat már letisztult, egységesült, valamint bőséges adatmennyiség és különleges esetleírások voltak a kezemben. *Ezért az 1915-18 közötti évekből csak mintát vettem, évenként húsz köteléki per anyagát átvizsgáltam át.*

A levéltári kutatást alapvetően kétféle módszerrel végeztem. Egyrészt feljegyzéseket készítettem minden házasági köteléki per lefolyásáról. Másrészt ezzel párhuzamosan évenként két táblázatot vezettem az egy évben folyamatba tett köteléki perek rendszer szerinti áttekintése céljából. A táblázatokban az adott per legfontosabb adatai kaptak helyet (milyen vallás szertartása szerint kötődtek a felek házasságot, a házasság mennyi ideig állt fenn, milyen hosszú volt maga a per, az állami bíróság eljárását megelőzte-e szentszéki eljárás, a pert megindító, a pervesztes, a vétkessé nyilvánított fél neve, a perben hozott határozatok, a köteléki perben elbírált vagyoni jogi igények, a gyermekelhelyezés kérdése). Az adatgyűjtést követően a *munkatáblázatokat* készítettem el, majd ezek alapján kiszámoltam a statisztikai mutatókat és ahol lehetett, diagramon ábrázoltam azok alakulását. Az *ábrákat* és a kisebb időszakok adatait tartalmazó *táblázatokat* az értekezés fő szövegébe építettem be. Ezzel szemben a vizsgált 24 év adatait tartalmazó munkatáblázatokat a függelékben helyeztem el azért, hogy a fő szöveg áttekinthetőségét ne akadályozzák, de az ábrák további értelmezését lehetővé tegyék.

A házasági köteléki jog modernizációjának bírósági gyakorlatát ismertető hatodik részben fontos szerepe volt annak, hogy a jogértelmezési nehézségeket valamint az egységes jogalkalmazás kialakulásának folyamatát az eljárási jog és az anyagi jog vonatkozásában is a levéltári kutatás során lejegyzett *jogesetek* segítségével mutattam be. 109 házasági köteléki per anyagát építettem be közvetlenül az értekezés szövegébe, melyekkel egy-egy jogintézmény kapcsán a bírósági praxis vitatott kérdéseire hívtam fel a figyelmet, ezen túl *14 melléklettel* próbáltam az értekezés levéltári kutatáson alapuló részét szemléletesebbé tenni.

Az értekezés munkamódszerei kapcsán meg kell említeni azt is, hogy a házasági köteléki jog magyarországi és európai fejlődését *komplex társadalomtudományi megközelítéssel* mutattam be. A házasság mint társadalmi viszony társadalomtörténeti, családszociológiai és jogi néprajzi kutatásoknak is tárgyát képezi. A jogtörténeti elemzést megkönnyítette, hogy ezeknek a tudományterületeknek a kategóriáit illetve eredményeit használhattam munkám során.

4. Új tudományos eredmények

4.1. A házasság fogalma a polgári kodifikációk koráig csak az adott államalakulat családjogi szabályai alapján, közvetett módon határozható meg. A házasságfelfogást a korai államokban a sajátos vallásfilozófia jelentős mértékben befolyásolta. Ennek ellenére a házassági jog az általános magánjogi szabályoknak megfelelően alakult, a felek privát szférájába tartozott bármiféle állami beavatkozás nélkül.

4.2. A 4. század végét követően a házassági jog a keresztény erkölcsiséggel való szoros kapcsolata miatt kizárólagos egyházi jogalkotási és jogalkalmazási hatáskörbe került, bár a kánoni szabályok a nyugati egyházban csak a cluny-i reformmozgalom, majd az egységes kánonjog kialakulása következtében jutottak érvényesülésre.

4.3. Az állam házassági jogi jogalkotási és jogalkalmazási hatáskörét Aquinói Tamás a bontó akadályok és a kötelék hatása vonatkozásában elismerte. A házassági jog spiritualizálása, azaz az egyházi jognak a jus divinumra korlátozása a 14. századi világi és egyházi bölcselek körében ugyancsak a világi hatalom hatáskörének „visszahódítását” indokolta. Az újkori római katolikus és protestáns egyházi felfogásoknak – a szentségelmélet és az eredeti protestáns fogalom közötti éles különbség ellenére – közös pontjuk volt, hogy a fejedelem hatáskörét a házassági jog terén egyik sem tagadta.

4.4. A 17-18. század fordulóján a lutheri tanok felélesztése, a római jogi szemlélethez való (korlátozott) visszatérés valamint a természetjog megjelenése a világi házasságfogalom „újjaszületését” eredményezte. A vallási alapoktól való eltávolodás következtében a 19. század elejére a házassági jog korlátozások nélkül a polgári jogrend részévé vált.

4.5. A fakultatív vagy kötelező polgári házasság létrejötté a korai protestantizmus vegyes vallású területeken alkalmazott megoldásához, majd a radikális polgári forradalmakhoz és a vallási tekintetben plurális társadalmakhoz köthető. Közvetett módon ez a fejlődés annyiban kapcsolódott a nyugati protestáns államokhoz, hogy a németalföldi, majd az angliai polgári átalakulás során jöttek létre a modern állam alappilléret képező államépítési és jogelvek, ezek között a jogegyenlőség elve, melyet a politikai gondolkodók a kálvini egyházszervezeti rendből, a presbiteriális rendszerből adaptáltak világi területre. Az eszmetörténeti fejlődésben a természetjog észjogi irányzata a teológiai alapoktól elszakadva, katolikus környezetben készítette elő az 1789. évi francia forradalmat. A radikálisan új akarása, a múlttal való szakítás 1791-től az alkotmányos monarchia, majd a köztársaság keretei között természetszerűen hozta magával a polgári házasság bevezetését is. A polgári ideológia részeként a jogegyenlőség elvéből következő polgári házasság fontos követelése volt a liberális politikai elitnek mindazokban az államokban, amelyeket a francia eszmék értek.

4.6. A magyarországi intézménytörténetet is ez a kettősség jellemezte: egyrészt a vegyes házasságok megkötése és az abból származó gyermekek vallásának kérdése a senkit sem sértő, neutrális megoldást sürgette, másrészt a polgári átalakulás igénye – sajátos módon nem a polgári, hanem a közép-nemesi réteg körében – a jogegyenlőség elvének következetes megvalósítását kívánta a házassági jog vonatkozásában is.

4.7. A magyar magánjogi kodifikáció megkésettisége miatt különös jelentősége volt a modern polgári jog megteremtésében az 1894. évi XXXI. törvénycikknek. A törvényelőkészítő bizottság azon a véleményen volt, hogy a Ht. hatálybalépése előtt hatályosuló felekezeti jogrendek nem jelentették „az erkölcsi érzetnek erősbödését” annak ellenére, hogy „valláserkölcsi elemek a hitfelekezeti jogrendszerek folytán a jogi elemekkel szoros kapcsolatba jutottak”, „mert a mi a vallási tételek határozottsága folytán el is éretett, azt sok

részben a jogi tételek ellentmondása és határozatlansága ismét lerontotta”, és így a nemzet erkölcsi felfogására zavarólag hatott.

4.8. A Ht. szabályait a nemzet erkölcsi felfogásához, mint erős alaphoz igazodva kívánták megalkotni. A jogalkotó kifejezte, hogy „a vallási felfogásoknak jogosultságát, szabad fejlődését, érvényesülését” nem érinti, és nem is szándékozik azokat csorbítani. Ezenfelül az egységes állami házasságjogtól a nemzetiségi és vallási különbségeken túllépve a nemzeti egység megvalósulását is remélték. *A valódi nemzeti egység tényezőinek a jogi öntudatot, a történeti emléket, az erkölcsi felfogást és a kultúrát tekintették.*

4.9. A Ht. szemléletmódját és a törvény egyes részintézményeit tekintve *is korának erkölcsi és társadalmi felfogásán állt, ilyen módon a házassági jog liberalizálása a jogegyenlőség biztosítását jelentette, nem pedig erkölcsi relativizálást.* A jó és a rossz etikai kategóriái a magyar liberalizmus második korszakában sem veszítették el valláserkölcsi, tradicionális tartalmukat. A polgári demokrácia kívánalma és ennek alapján a házassági jog polgári alapokra helyezése olyan módon történt meg, hogy a házassági kötelék – a házasság és a család intézményének társadalomban betöltött szerepéből fakadóan – különleges jogi védelem alatt állt.

4.10. Az 1894. évi XXXI. törvénycikk átgondolt, logikus, jól felépített törvény. Három alapelve, azaz a vallási kötelezettségek érintetlenül hagyása (149.§), az egységes, kötelező házasságkötési forma (30.§) és az állami jurisdictio (136.§) által a házassági jog modernizációja Magyarországon időt álló módon és az európai standardhoz viszonyítva liberális szemléletben történt meg. A kánonjogi terminológiától való tudatos eltérés ellenére a kánonjogi elvek hatása több területen érezhető volt. A szekularizált állami házassági jogalkotás Európa más államaiban is túlnyomórészt a protestáns egyházjog tételeinek recepciójával történt, ami pedig a kánonjog ágytól és asztaltól való elválasztásra vonatkozó szabályainak átvételével alakult ki a 16. században. Így a magyar házassági jog is jelentős mértékben „recipiált kánonjog volt”.

4.11. A Ht. előkészítésében – mind az egységes család- és örökjogi törvény, mind az önálló házassági törvény tekintetében – *a magyar magánjogtudomány jeles képviselői* vettek részt, akik jelentős gyakorlati tapasztalattal, több esetben jogtörténeti műveltséggel is rendelkeztek. Az egy személyhez köthető tervezeteket megküldték *véleményezésre* az előkészítő bizottság tagjainak, majd *részletes tárgyalásnak* vetették alá. A magyar polgári jogrend kiépítése a jogélet más területeihez hasonlóan a házassági jog vonatkozásában is *európai szellemű jogalkotásban* nyilvánult meg, mely figyelemmel volt a hazai előzményekre és a külföldi tapasztalatokra is. A Ht. a tradicionális magyar megoldásokat és a haladó európai példákat egyaránt mérlegelő, európai színvonalú, a polgári magyar állam sajátos társadalmi viszonyaihoz igazított, önálló alkotásnak tekinthető.

4.12. Az emberiség történelmének legkorábbi szakaszaiban is jelen volt a válás, nem mint kivétel, hanem mint általános jogosultság, valamint ez a pragmatikus rend a kereszténység korai századaiban is tovább élt.

4.13. A 11. század második felében a cluny-i reformmozgalom következtében volt csak lehetőség a köteléket bontó válás és az újraházasodás tilalmazásának érvényesítése. Az egyházi bíráskodás megerősödésével párhuzamosan a házasság szentség jellege és a felbonthatatlanság elve is érvényesülésre jutott, azonban a házasság semmissé nyilvánításával

(divortium totale), valamint az ágytól és asztaltól történő elválasztás (divortium particulare, separatio a thoro et mensa) intézményével mégis lehetőség volt a nem kívánt kapcsolatból való szabadulásra. A felbonthatatlanul létrejövő házasság fogalmát a 16. században Melchior Canus Domonkos-rendi szerzetes definiálta. Feltétlen érvényt a felbonthatatlanság elve azonban a katolicizmuson belül sem nyert, hiszen a még el nem hált érvényes házasság nemcsak pápai dispensációval volt felbontható, hanem akkor is, ha az egyik házastárs a pápa által megerősített szerzetesi rendbe lépett és ünnepélyes szüzességi fogadalmat tett.

4.14. *A protestantizmus elvetette a házasság felbonthatatlanságának és szentségének elvét.* A házasságot polgári jogviszonynak tekintették, és így elismerték, hogy a felbontott házasság nem akadály a újabb megkötésének, ha az érintett fél igazolja, hogy korábbi házassága házasságtörés vagy hűtlen elhagyás miatt ipso facto megszűnt. Szigorúan vétkességi alapon, de lehetőség volt a bontásra, bár az alkalmazás körét szűkre szabták, és általában helytelenítették is.

4.15. A 18. századi természetjogi bölcelete vallotta, hogy az államnak érdekében áll a népesség szaporodását előmozdítani azáltal, hogy megkönnyítik a házasságkötést. A házasságot – a római jogi szemléletnek megfelelően – a szerződések általános elvei szerint ítélték meg, és annak felbontását nemcsak kölcsönös megegyezés esetében, de egyoldalú szerződésszegéskor is általános jogi okokra vezették vissza. Az ekkor születő törvénykönyvek (1792. évi francia törvény, illetve az ALR) teret engedtek az egyén önrendelkezési jogából levezetett objektív, feldúltságon alapuló bontó rendszernek.

4.16. A polgári államfejlődés során a protestáns etikából merítő államokban sajátos módon a házassági bontójog szabályozásakor megmaradt a tradicionális protestáns rendszer, azaz ragaszkodtak a vétkességi elv kizárólagos alkalmazásához. A tradicionálisan katolikus irányultságú államok közül a forradalmi Franciaországban 12 évet tudott magának kivívni a felvilágosult ideológia alapján álló objektív bontójog, majd itt is visszatérés következett a vétkességi elvhez, míg a katolikus egyház döntő befolyása alatt álló más államokban a 20. század második feléig a felbonthatatlanság elve uralkodott az említett „kiskapus” lehetőséggel.

4.17. A magyar házassági bontójog fejlődése ugyancsak a nyugati trendnek megfelelően zajlott le. Magyarországon az államalapítást követő több mint 200 évben a házasfelek kölcsönös megegyezése esetén még bontó ok bizonyítására sem volt szükség, a királyi dekrétumokba beillesztett zsinati határozatok pedig több bontó okot is meghatároztak, melyek esetében egyoldalú bontásra is sor kerülhetett. A kánonjogi szabályok kizárólagos érvényesülését a 16. században a felekezeti jogok rendszere törte meg. A legalább nyolc, egymással versengő házassági jogrend a vegyes házasságok esetében áthidalhatatlan jogi nehézségeket okozott. Az 1894-95. évi egyházügyi törvényekig hazánk a katolikus és a vétkességi elvet követő protestáns modell között félúton helyezkedett el, melynek kézenfekvő oka a négy évszázados vallási megosztottság volt.

4.18. A Ht. bontójogának rendszerét a jogalkotó a magyar vallási viszonyoknak a magánjog e területére gyakorolt rendkívüli hatásával magyarázta, melyet a külföldi modellektől eltérően teljesen egyedinek látott, hiszen a római katolikus egyház „egyáltalán nincs a többi felekezet tagjainak *együttes létszámával és jogi helyzetükkel szemben túlsúlyban.*”

4.19. A Ht. Képviselőház elé terjesztett javaslatának kiindulási elve az a természetes szemlélet volt, hogy bár minden házasság létrejötténél a felek akarata az életük végéig fennálló

közösség létrehozására irányul, mégis megromolhat a viszonyuk olyan mértékben, hogy az együttélés egyik vagy mindkét fél számára lehetetlenné válik. Az állam lehetőségei, melyekkel az e jogviszonyból származó jogok védelmét és köteleességek teljesítését biztosítani tudja, igen korlátoltak, hiszen *külső kényszer alkalmazása a házasság erkölcsi természetébe ütközik*.

4.20. A Ht. szerint a házassági kötelék az egyik fél halála, illetve a bírói felbontás által szűnhetett meg (73.§). A bírói ítélethez való kötöttség – a könnyelmű házasságkötéseket gátló házassági akadályokkal együtt – a szabadosság természetes korlátjaként jelentkezett.

4.21. A Ht. hatályba lépését követően a pécsi királyi törvényszék előtt folyamatba tett házassági köteléki perek között semmisségi és megtámadási perek rendkívül ritkán, a 24 vizsgált évből csak 8 évben fordultak elő, kis gyakorisággal. A perek döntő többsége bontóper volt Baranyában épp úgy, mint az ország más részein. A kánoni házassági jog maradványának tekinthető ágytól és asztaltól történő elválásztás lehetőségével a házasfelek nem igazán éltek, a vizsgált 24 év köteléki perei között csak egyetlen ilyet találtam.

4.22. A Ht. bontójoga nem tekinthető következetesen vétkeességi rendszerűnek. Az abszolút bontó okok esetében a bíró, ha bizonyítottan látta a bontó ok fennforgását, felbontotta a házasságot. Ezen túlmenően azonban a jogalkotó relatív bontó okokat is meghatározott, melyek esetében a bíró a házasság feldúltságát vizsgálta, azaz mérlegelte, hogy a felek viszonya megromlott-e annyira, hogy a bontást kérő félre nézve elviselhetetlen a kötelék további fenntartása vagy sem. A relatív bontó okok kettős jellegét jelzi, hogy a feldúltság vizsgálata csak azután következett, ha a keresetbe foglalt bontó okot az alperes vétkes magatartása megvalósította. Ilyen módon a vétkeesség elve a Ht. rendszerében keveredett a feldúltsági elvvel.

4.23. Az abszolút és a relatív bontó okok között a gyakorlatban a különbség nem a feldúltsági elv – kimondott vagy ki nem mondott – alkalmazásában, hanem a vétkes magatartás súlyában volt. A feldúltsági elv akkor jelenti a bontójog liberalizálását, ha nem a vétkeességi elvvel keverve, hanem önmagában kerül alkalmazásra, amitől a Ht. viszont elzárkózott. A levéltári anyag feldolgozása során az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy az abszolút és relatív okok különválasztásának sem a bizonyítási eljárásban, sem a feldúltság megítélésékor nem volt jelentősége. A vizsgált levéltári anyagban nem találtam olyan bontóperet, amelyben a kereset elutasítását a bíróság azzal indokolta volna, hogy a vétkes magatartás tanúsítása ellenére a házasság fenntartása nem elviselhetetlen a kérelmezőre nézve. Az ítéletekben a bíróság meggyőződését rögzítő félmondat csak formális megjegyzés volt.

4.24. A Ht. bontójoga azért sem nevezhető következetesen a vétkeességi elvet követőnek, mert a relatív bontó okok közül az első, a házassági kötelezettségek súlyos és szándékos megsértése (80.§a,) mint egy generálklauzulaként lett szabályozva, és valóságosan is így funkcionált, míg a szubjektív rendszerű bontójogok a bontásra csak szűk körben adtak lehetőséget. A relatív bontó okok elkülönítésében a kezdeti években erős bizonytalanság érződött.

4.25. A szándékos és jogos nélküli elhagyás bontó okának törvényi szabályozása (77.§ a, és b,) az e szakaszra alapított bontási kérelmet megelőző peren kívüli eljárások miatt életszerűtlennek bizonyult. Ezt a jogalkotói hibát a bírói praxis olyan módon „racionalizálta”, hogy a szándékos és jogos ok nélküli elhagyást a 80.§ a, pontja alá vonható köteleességzegésnek tekintette.

4.26. Magyarországon a polgári házasságkötés és a szekularizált bontójog létrehozása szervesen illeszkedett a polgári államszervezet és jogrend kialakításának folyamatába. A Ht. a közjogi-politikai történeti és a társadalomtörténeti periodizálás szempontjából egyaránt jelentős helyet foglalt el a magyar polgári átalakulásban.

4.27. A Ht. közvetlen hatásként a polgári jogrendszer kiépítése terén a házassági köteléki jog egységesítése, a szekularizált jogrend megvalósítása és ilyen módon a jogbiztonság elvének erősítése emelhető ki. Ht-t nagyra értékelte kora jogtudománya. A házassági jogban határozott rendet teremtett, amit jól kiegészített az állami anyakönyvezés nagyjából zavartalan működése és az egységes polgári ítélkezési gyakorlat kialakulása. A vegyes házassági köteléki perek rendszeréhez képest az egységes szabályok az egyháztagok hátrányos megkülönböztetését kizárták. A gyakorlati nehézségek az egy új törvény kezdeti alkalmazásánál szokásos mértéket nem haladták meg.

4.28. A Ht. közvetett hatásaként a társadalmi viszonyok alakítása emelhető ki. Az egységes, szekularizált házassági jog az Erdei Ferenc által felrajzolt történeti-nemzeti és modern polgári társadalom közötti határvonalat némileg finomította. Az állam polgárai egy és azonos házassági jogrend hatálya alá kerültek, ami Péter László megfogalmazása szerint elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy *az egységes társadalommá szerveződés és a polgári jogérzet* kialakulása meginduljon.

4.29. A Ht. társadalmi hatása elsősorban egyházi-vallási vonatkozásban jelentkezett. Egyrészt a felekezeti házassági jog a Ht. hatályba lépését követően nem befolyásolta az állampolgárok polgári jogviszonyait, csupán a felekezet belső jogát jelentette, melyhez állami kényszerítő erő nem fűződött. Másrészt a Ht. az 1894-95. évi másik négy egyházügyi törvénnyel együtt átalakította az egyházak egymás közötti kapcsolatát. A legnagyobb súrlódási felületet továbbra is a gyermekek vallására vonatkozó megegyezések ügye képezte, hiszen a reverzálisok rendszere a törvényi keretek között, „megegyezésként” élt tovább.

4.30. A felekezeti hovatartozás befolyást gyakorolt a házassági köteléki perek megindítására. A felekezetek bontási hajlandóságát Baranya vallási megoszlása alapján vizsgálva megállapítható, hogy a római katolikus vallású felek a köteléki perekben alulreprezentáltak, ellentétben a két protestáns egyház tagjaival és az izraelitákkal.

4.31. A házastársi konfliktusok vizsgálatára a bontó ítéletek indokolásában található bizonyítékok alapján került sor, melyek azonban a tudatosult, majd ellenséges interakciókban kifejezésre jutott érzelmi és/vagy szándékbeli érdekellentétek közül csak azokat „mutatták be”, amelyek a kötelék feloldásához vezettek. A leggyakoribb konfliktusforrás egyértelműen a házastársi hűség hiánya volt, amely megvalósulhatott ágyassági viszony és hosszú különélés, vagy együttélés mellett létesített alkalmi kapcsolatok által is. A házastársi konfliktusok a legtöbb esetben összetett képet mutattak.

4.32. A Ht-t sok kritika is érte, melyeket az alábbi pontokban lehet összegezni.

4.32.1. A konzervatív jogászok és politikusok az „ultraliberális jogszabályként” értékelt törvényt elsősorban az alapvetően vétkességi elven nyugvó bontójog területén bírálták, amely a kánonjogi felbonthatatlansághoz képest valóban radikálisan új volt, a Ht. hatályba lépése előtt érvényesülő más felekezeti jogokhoz képest azonban visszafogottnak tűnt.

4.32.2. A felbontott házasságok számának radikális növekedését többek közt a szándékos és jogos ok nélküli elhagyás bontó okának (77.§) törvényi szabályozására vezették vissza. A századforduló éveiben az e szakaszra alapított bontó perek esetében különösen jellemző volt az alperesi védekezés teljes hiánya, a felek bármiféle ellentmondása nélkül lefolytatott perek sokasága. A periratokból természetesen nem bizonyítható, a kutatásban mégis az a meggyőződés alakult ki, hogy a 77.§-ban meghatározott bontó okot megvalósító magatartást a felek valamelyike kölcsönös megegyezésüket követően tanúsította.

4.32.3. A Ht. kritikája a tekintetben is helyénvaló volt, hogy a házasság védelmét szolgáló anyagi jogi és eljárásjogi szabályok a gyakorlatban ezt a célt nem igazán tudták megvalósítani. A 77.§ érvényesítéséhez szükséges két peren kívüli eljárás (a házassági életközösség visszaállítására kötelező végzés, valamint a hirdetmény kibocsátása) tekintetében ez a jelleg nyilvánult meg. Ha az elhagyó fél az életközösséget határidőn belül nem állította helyre, az elhagyott bontó keresetet nyújthatott be az illetékes királyi törvényszékhez. Ha a bíróság jogerős ítéletében a 77.§ a, vagy b, pontja alapján elutasította is a keresetet, mivel úgy ítélte meg, hogy az elhagyás, illetve az életközösség helyreállításának megtagadása jogos okból történt, a házastársak közötti konfliktus nem oldódott meg. Csupán a kötelék maradt fenn anélkül, hogy annak szociológiai, etikai és – még a 19. században is gyakran a természetjogból levezetett – tartalma realizálódott volna. A rejtett kölcsönös beleegyezés és ez utóbbi tényleges hatás hiánya miatt a Ht. 77.§ a, és b, pontjára alapított bontó keresetek esetében az ehhez kapcsolódó peren kívüli eljárások a házasság védelmét csak formális szempontból biztosították.

4.32.4. A Ht. megalkotói a vétkességi elv alkalmazásával a bontások szűk keretek közé szorítását kívánták elérni. Ennek ellenére az egyik házastárs a kapcsolat végleges megromlása esetén – különösen a törvény hatályba lépésének évében – gyakran „vállalta” a vétkessé nyilvánítás negatív jogkövetkezményeit. Erre a relatív bontó okok köre és a 77.§ egyaránt felhasználható volt. A felperest, illetve mindkét felet vétkessé nyilvánító jogerős ítéletek jelentős száma arra utal, hogy a „büntető” szankciók nem igazán jelentettek visszatartó erőt a keresetet benyújtó fél számára.

4.32.5. A kötelező felsőbbbírósági felülvizsgálat intézménye az egységes ítélkezési gyakorlat kialakítását szolgálta, ilyen módon ugyancsak a házassági köteléket védelmezte. A Curia tehermentesítése céljából azonban az 1907. évi XVII. tc. megszüntette a hivatalból való felülvizsgálat intézményét, a királyi ügyész fellebbezése ezt követően csakis a hatáskört érinthette, és a házasságvédő a másodbíróság határozata ellen fellebbvitellel egyáltalán nem élhetett.

4.32.6. A békéltetés intézménye, a házasságvédő és az ügygondnok perbeli szereplése, valamint az ágytól és asztaltól történő különélés elrendelése ugyancsak a házasság védelmét biztosította volna. A jogalkotó szándéka ellenére az 1895 utáni évek házassági köteléki pereinek iratanyaga alapján úgy látom, hogy a felsorolt eljárásjogi és anyagi jogi intézmények gyakorlati haszna korlátozott mértékben jelentkezett és jelentkezhetett csak. A csekély hatás okát nem a jogalkotó túlzott elvárásaiban vagy a szabályozás hibás voltában kell keresni. A Ht. korának morális értékítéletét jelenítette meg.

2.33. A magyar polgári átalakulás fontos lépcsőfokának tartott 1894. évi XXXI. törvénycikket ért kritikái észrevételek ellenére úgy tűnik, a házassági köteléki jog fejlődése hazánkban az európai változásoknak megfelelően ment végbe. Rendszerében, elveiben a magyar felekezeti jogi előzmények, a „kor követelményei” és „haladó”, elsősorban francia és német példák

alapján megfelelő egyensúlyt hozott létre a sajátos, hazai társadalmi viszonyokhoz alkalmazkodva. A 20. században két irányban is jelentős változás következett be az egyes államok bontójogában. Egyrészt előtérbe került a feldúltsági elv, másrészt a vétkességi elvhez ragaszkodó államokban a szubjektív bontó okokat a bírói jogalkalmazás során tágították ki, „tették rugalmasabbá”. A bírói joggyakorlat vizsgálata alapján azt gondolom, hazánkban is ez a folyamat játszódott le a Ht. hatályba lépését követően, de különösen a századforduló után. A felekezeti bontójogokon felnőtt nemzedék és az újabb generációk annak ellenére ragaszkodtak az engesztelhetetlen gyűlölet bontó okához, valamint a közös megegyezésen alapuló bontáshoz, hogy a Ht. megalkotói elzárkóztak azok alkalmazásától.

5. Az értekezés témájával összefüggő publikációk

Magyar nyelvű tanulmányok

1. A házasságkötés formai kellékei, Pécs, 1994, kézirat (OTDK különdíj)
2. A polgári házasság története Magyarországon, Jogtudományi Közlöny 1997/5. sz. 221-228. o.
3. A házassági jogalkotási és jogalkalmazási hatáskör helye az állam és az egyház közötti kapcsolatban, Jogelméleti Szemle 2000/3. sz. <http://www.extra.hu/jesz>
4. Egy különös házasság különös vége, Tudományos Dialóg, Jogtörténeti különszám, szerk.: Kajtár István - Szekeres Róbert, 2000/5. sz. 41-42. o.
5. A házassági köteléki jog modernizációja az 1894. évi XXXI. tc-ben. Ítélezési gyakorlat Baranyában 1895-97-ben, in: Jogtörténeti tanulmányok VII., szerk.: Kajtár István – Szekeres Róbert, Pécs, 2001, 169-204. o.
6. A házasság védelmének eszközei az 1894. évi XXXI. tc.-ben, in: Jogtörténeti szemle 2003/4. sz. 27-35. oldal
7. A házassági kötelék felbontásának történeti fejlődése és modelljei, Jogtörténeti szemle 2004/4. sz. 20-26. o.
8. Tradíció vagy modernizálás? Az 1894-95. évi egyházügyi törvények különös tekintettel a polgári házasságról szóló törvényre, JURA 2005/1. sz. 79-94. o.
9. Jogátvétel vagy európai szellemű jogalkotás? Az 1894. évi XXXI. tc. megalkotása az európai jogfejlődés tükrében. In: Jogtörténeti tanulmányok VIII., szerk.: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert, Pécs (megjelenés alatt)

Idegen nyelvű tanulmányok

10. Tradition und Modernisierung in der Geschichte der Zivilehe in Ungarn, In: Kontinuitäten und Zäsuren in Europäischen Rechtsgeschichte, Rechtshistorische Reihe, Band 196, 1999, Frankfurt am Main, 275-282. o.
11. Mittel des Schutzes der Ehe im Gesetzartikel Nr. XXXI vom Jahre 1894, In: Neuere rechtshistorische Arbeiten, A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai, 6. sz. Új sorozat 3. sz., szerk.: Szekeres Róbert, Pécs, 2004, 12-29. o.
12. Eigenartigkeit des ungarischen Ehescheidungsrechts im 11-19. Jahrhundert. In: Neuere rechtshistorische Arbeiten, A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai, 7. sz. Új sorozat 4. sz., szerk.: Szekeres Róbert, Pécs, 2005 (megjelenés alatt)

Tananyagok

13. A polgári házasság kialakulása és rendszere az európai jogfejlődésben (A kötelék létrejötte és felbontása), Családjogi szakjogász képzés, Jegyzet, Pécs, 2005, 63pp.

Előadások

14. 1998, München, „Europäisches Forum Junger Rechtshistorikerinnen und Rechtshistoriker” konferencia, „Tradition und Modernisierung in der Geschichte der Zivilehe in Ungarn”
15. 1994, Pécs, „Graz-Pécs Rechtshistorisches Seminar”, „Die Förmlichkeiten der Eheschließung in Mesopotamien und Izrael in der Antike”
16. 2000, Pécs, „Hazai Jogtörténészek Találkozója”, „Ítélezési gyakorlat az 1894. évi XXXI. tc. alapján Baranyában 1895-97-ben”
17. 2003, Graz, „Graz-Pécs Rechtshistorisches Seminar”, „Mittel des Schutzes der Ehe im Gesetzartikel Nr. XXXI vom Jahre 1894”
18. 2005, Pécs, „Graz-Pécs Rechtshistorisches Seminar”, „Eigenartigkeit des ungarischen Ehescheidungsrechts”